

that stimulates the development of young people's potential and provides them with a space for initiative and decision-making aimed at encouraging young people to take initiative, independently define their own goals and values, be involved and be able to determine priorities, forms and methods of youth policy implementation. The approach of the world community on the importance of youth participation in public activity, capacity development of communities and Ukrainian society is highlighted, strategic tasks of implementing social and educational work with youth in the normative legal field of Ukraine are outlined.

Key words: youth, activization of youth, young generation, youth values, models of work with youth, normative-legal field of social-educational work with youth, social self-realization of youth, social integration of youth.

УДК 376-053.24/.3-056.2/.5

Годлевська А. І., Шкляр Л. С.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті охарактеризовано теоретичні аспекти проблеми соціально-побутової культури дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти. Розглянуто змістову складову понять «інвалідність», «діти з інвалідністю». Визначено сутність поняття «інклюзія», здійснено аналіз проблеми застосування інклюзивної освіти в Україні, а також - рівень включення дітей з інвалідністю в освітнє середовище. Обґрунтовано значення закладу інклюзивної освіти як інтегруючого простору формування соціально-побутової культури дітей з інвалідністю. Означено правила і норми соціальної культури в суспільстві, ознаки побутової культури та її прояви у навколишньому середовищі; визначено поняття «соціально-побутова культура».

Ключові слова: присутність, участь, інклюзія, обмежені можливості, дитина з інвалідністю, культура, побут, цінності, соціальна культура, побутова культура, соціально-побутова культура.

За останні десятиріччя соціальна політика багатьох європейських країн стосовно осіб з інвалідністю суттєво змінилося ставлення до них: як до повноправних членів суспільства, що мають потреби і рівні права з іншими громадянами.

У практиці соціально-педагогічної роботи України з сім'ями, які мають дітей-інвалідів, використовується низка базових документів світового співтовариства: Всесвітня декларація прав людини (1948 р.), Декларація соціального прогресу та розвитку (1969 р.), Декларація про права розумово відсталих осіб (1971 р.), Декларація про права інвалідів (1975 р.), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей відносно інвалідів (1994 р.).

Міжнародні документи стали відправною точкою у розробці нормативно-правових документів в Україні щодо захисту і допомоги особам з інвалідністю різної категорії, про що свідчать: Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»(1994 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення навчально-реабілітаційних центрів» (2000 р.), Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту осіб з інвалідністю (2003 р.). Ці та інші законодавчі документи сприяють реалізації Компенсаційної програми розв'язання проблем інвалідності (з 1992 р.).

Демократичні зміни у суспільному житті нашої країни зумовили переоцінку багатьох сталих положень, нове бачення щодо соціального захисту осіб з інвалідністю з урахуванням сьогоденних проблем України.

Закони «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» утверджуються положення, що всі діти, зокрема діти-інваліди, мають право на навчання, на здобуття освіти, на культурний відпочинок [3]. Проте громадяни суспільства не завжди однозначно відносяться до інтеграції дітей з інвалідністю разом з іншими дітьми в реалії сучасних навчальних закладів.

Інклюзія науковцями розглядається як «неперервний пошук кращих способів врахування питань багатоманітності», зокрема шкільного життя. Вона навчає «співіснувати з відмінностями, які постають при цьому у більш позитивному світлі та розглядаються як стимул для заохочення дітей та дорослих до навчання» [6; 9]. Саме інклюзія спрямована на виявлення й усунення бар'єрів. Вона передбачає збір, узагальнення і оцінку інформації з великої кількості різних джерел з метою вдосконалення освітньої політики і практики, стимулювання дітей та дорослих до навчання.

Успішна інтеграція дитини з інвалідністю в середовище сучасного загальноосвітнього навчального закладу в значній мірі залежить від її соціально-побутової компетентності. Підготовка дітей з інвалідністю до самостійного життя, організація власного побуту, шляхом формування відповідних знань та практичних умінь, навичок життєвої та соціальної компетентності (виконання норм і правил культурної поведінки в суспільстві, родині, їх естетичного і духовного розвитку), вирішення життєво необхідних побутових завдань (догляд за житлом, одягом, харчування, лікування тощо) забезпечать повноцінну інтеграцію дитини з інвалідністю в суспільстві.

Зміст, форми, види, умови, проблеми інтеграції інвалідів у соціальне середовище розкриваються в дослідженнях В. Гудоніса, Т. Добровольської, Є. Леонгарда, Н. Мірошніченко, В. Петрової, Л. Шипіциной, Н. Шматко та ін.; питання соціальної роботи з сім'ями, в яких виховуються діти з інвалідністю - І. Іванової, Р. Бабенкової, А. Маллера, Е. Мастюкової, Н. Морового, М. Семаго, Е. Холостової та ін.; соціально-побутову орієнтацію дітей з інвалідністю в умовах спеціального закладу досліджували Ю. Галецька, Н. Гіренко, О. Горбула, Л. Іонін, С. Конопляста, М. Кузьмицька, О. Маллер, Г.Мерсіянова, С. Кізіченкова, Н. Павлова, М. Попович, А. Раку, І. Тюрменко, С. Федоренко та ін.; проблему інтеграції осіб з інвалідністю засобами освіти та можливості доступу їх до освіти - у вітчизняних працях Л. Даниленко, А. Колупаєвої, Н. Софій. Проблеми

інклюзивної освіти в Україні досліджують такі вчені, як: А. Колупаєва (автор першого монографічного дослідження з інклюзивної освіти), Н. Мірошніченко, Ю. Найда та ін..

Проте в науковій літературі не повною мірою представлено вивчення проблеми формування соціально-побутової культури дітей з інвалідністю, зокрема, в умовах інклюзивної освіти.

Метою нашої статті є: аналіз теоретичних аспектів проблеми соціально-побутової культури дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти.

Політика України сприяє ширшому залученню дітей з інвалідністю як громадян країни до участі у суспільному житті, реалізації їхніх потреб і прав. У Декларації «Про права інвалідів», яка є основою для світової спільноти в галузі захисту прав інвалідів, підкреслюється, що інваліди мають невід'ємне право на повагу їх гідності; на задоволення усіх потреб, які зробили б їх життя повноцінним, на заходи, які б дали їм можливість бути якомога самостійнішими [2].

Науковці А. Капська, Н. Мірошніченко аналізують визначення поняття «інвалід», опираючись на нормативну базу, яка існує в міжнародних та державних документах: «інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності, зумовлює потребу в соціальній допомозі й посиленому соціальному захисті такої особи, а також вжиття з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав» [6, с. 10].

Ми погоджуємося з думкою Н. Мірошніченко, що «інвалідність – це проблема не інваліда, а суспільства, в якому людина не може виконувати ті чи інші функції порівняно зі здоровими людьми. Термін «людина з функціональними обмеженнями» меншою мірою травмує психіку молодих людей, підвищує їх впевненість у собі, посилює «рівність» при інтегруванні у відкритий соціум та адаптації до умов нового середовища». Термін «люди з інвалідністю» є «найбільш прийнятним, суб'єктивно виправданим і вмотивованим умовами розвитку сучасного суспільства» і розуміємо поняття «функціональні обмеження», як повна або часткова втрата конкретною людиною здатності чи можливості самообслуговування, самостійного пересування, спілкування, орієнтації, контролювання своєї поведінки, можливості виконувати ті чи інші функції порівняно зі здоровими людьми внаслідок захворювання, травми або вроджених вад» [6, с. 11].

Також враховуємо, що «інклюзія створює умови для присутності, участі та досягнень усіх учнів. Термін «присутність» означає місце навчання дітей і те, наскільки регулярно і пунктуально вони його відвідують. Термін «участь» описує якість їхнього досвіду під час перебування там і тому вимагає врахування думок тих, хто навчається. Термін «досягнення» стосується не лише результатів тестів чи екзаменів, а й охоплює результати навчання в межах усіх навчальних планів і програм» [9, с. 15].

Як ми зазначали вище, успішність процесу включення дитини з інвалідністю в умови інклюзивної освіти залежить від рівня сформованості її соціально-побутових умінь і навичок, рівня соціально-побутової культури.

Поняття «соціально-побутова культура» містить сполучуваність слів: «соціальна», «побутова» та «культура». Детальний виклад значення кожного з них дає змогу з'ясувати характеристику сутності даного терміну в ракурсі нашого дослідження.

Як відомо, культура та суспільство — взаємопов'язані елементи, що не можуть існувати окремо один від одного. Людина є соціальною істотою, поза людським середовищем повноцінно розвиватися не здатна. Дослідники вважають суспільство ширшим поняттям, ніж культура, оскільки культура виникла як вдоволення соціальних потреб людини. Культура – це сукупність засвоєних форм поведінки і її результатів, елементи яких є загальними між членами даного суспільства. «Історія суспільства включає в себе всі події й досягнення людства, тоді як культура не має включати негативних, деструктивних явищ (наприклад, війна)» [4, с. 330].

Як вважають науковці О. Горбула, І. Тюрменко, «культура, як і суспільство, ґрунтується на системі цінностей» [4, с. 82].

У культурній антропології прийнято виділяти чотири «основні сфери культурних цінностей: побут, ідеологію, релігію і художню культуру». У контексті міжкультурної комунікації із цих сфер найважливіше значення має сфера побуту, що є історично початковою сферою виникнення й існування культурних цінностей. Незважаючи на наявність ідеології, релігії і мистецтва, побутова культура й нині залишається основною для формування особистості, оскільки це формування починається ще з дитинства» [9, с. 305].

Взаємний зв'язок культури й суспільства підкреслювали етнографи, культурологи, психоаналітики. Вітчизняний дослідник М. Попович, вивчаючи «культуру в розмаїтості понять, явищ, схем, простору», пояснював бачення культури різними фахівцями так: Е. Тайлор визначав культуру як комплекс, що включає знання, вірування, мистецтво, закони, мораль, звичаї й інші здібності й звички, які людина здобула як член суспільства. Х. Ортега-і-Гассет писав, що культура – це біологічні потенції, яким ми надаємо соціальний напрям. К. Юнг визначав культуру як форми поведінки, звичні для групи, спільноти людей, соціуму, що має матеріальні й нематеріальні риси» [8, с. 213].

«З раннього дитинства кожна дитина опановує рідну мову і засвоює культуру, до якої належить. Це відбувається в процесі спілкування з близькими людьми, у домашньому середовищі, за допомогою вербальних і невербальних способів спілкування. У повсякденній життєвій практиці людина сама визначає для себе шкідливість чи корисність різних явищ навколишнього світу з погляду добра та зла, істини й оман, справедливого і несправедливого» [4, с. 82].

Цікавими для нашого пошуку є думки О. Петінова, яка розглядає побут як «специфічну сферу людського буття, в якій особистість задовольняє свої матеріальні і духовні потреби, адже, проникаючи і в виробничу, і в політичну, і в культурну сфери буття людини, він виступає тим підґрунтям, на якому безпосередньо базуються соціально-культурні цінності, з якого особистість бере

свої життєві сили, забезпечує як фізичне, так і культурне існування». На її думку, «побут – це соціальне явище, присутнє у будь-якому суспільстві, і увага до його ролі, соціальних функцій проявляється в аналізі закономірностей суспільного розвитку, зміни соціальних структур» [7, с. 8]. Отже, «побут – позавиробнича сфера діяльності людей, пов'язана з задоволенням своїх власних матеріальних та культурних потреб (житло, одяг, їжа, відпочинок тощо)» [4, с. 412].

Специфіка побутової культури полягає в тому, що вона виробляє ті цінності, які мають основне значення для міжкультурного спілкування. Саме побут є оберегом історичної пам'яті культури, оскільки він значно стійкіший від ідеології й релігії і змінюється набагато повільніше. Тому саме побутова культура набагато більше містить у собі цінності «вічні», загальнолюдські й етнічні. Крім того, саме побутові цінності є основою існування ідеології, релігії та мистецтва. Норми і цінності побутової культури є самодостатніми. Це означає, що, користуючись саме цінностями побутової культури, людина може мати стійкі орієнтири для життя в умовах відповідної культури.

Як вважає науковець М. Попович, «цінності побутової культури народжуються в процесі життєвої практики і мають утилітарну спрямованість. Тому їх не потрібно обґрунтовувати і доводити, носії такої культури сприймають їх як природні і належні. Цінностей побутової культури виявляється цілком достатньо для залучення людини до культури» [8, с. 406].

Ми погоджуємося з думкою Л. Іоніна, що «соціальна культура — це ставлення людей один до одного, системи статусів і соціальних інститутів. Соціальна поведінка і артефакти (соціальна і матеріальна культура) трактуються як об'єктивовані продукти ідеальних нормативних систем і систем знань різного роду, що складають духовну культуру. Виділення соціальної культури дозволяє з'єднати матеріальну і духовну культури, ввести артефакти в контекст досліджень у соціальних науках» [1].

Слово «соціальний» (від лат. *socialis*) означає - суспільний, пов'язаний із життям і відносинами людей у суспільстві. «У цьому сенсі мова йде не просто про соціальний розвиток і виховання людини, а про її орієнтації на соціальні цінності, норми і правила суспільства (середовища життєдіяльності), в якому їй доводиться жити та реалізовувати себе» [5, с. 58].

Отже, сформульоване нами визначення поняття «соціально-побутова культура» на основі аналізу вище дослідженої літератури передбачає, що це - соціальна поведінка людини, зорієнтована на цінності, норми і правила середовища життєдіяльності, що базується на засвоєнні матеріальних та культурних потреб суспільства, в якому їй доводиться жити та реалізовувати себе. Засобом, за допомогою якого людина може реалізувати дані потреби, є соціально-побутові навички. Тому проблема виокремлення конкретних навичок, які необхідні дітям з інвалідністю для формування соціально-побутової культури в умовах інклюзивної освіти потребує деталізації та подальшої змістовної характеристики, що стане нашою науковою перспективою.

Використана література:

1. Ионин Л.Г. Культура материальная и духовная / Под редакцией В. С. Стёпина // Новая философская энциклопедия: В 4 тт. - М.: Мысль. 2001. // https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/8538/КУЛЬТУРА.
2. Декларация о правах инвалидов // Права человека: Сб. международных договоров ООН. — Нью-Йорк, 1989. — 359с.
3. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» //режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
4. Культурологія: теорія та історія культури / За ред. І.І. Тюрменко, О.Д. Горбула: Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 368 с.
5. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: учебник / Л.В.Мардахаев. - М.:Гардарика, 2008. - 269 с.
6. Мирошніченко Н.О. Капська А.Й. Соціально-педагогічне інтегрування молоді з обмеженими функціональними можливостями в соціальне середовище (тренінг для волонтерів). -К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. — 68 с.
7. Петінова О.Б. Соціально-побутове в ціннісних орієнтаціях особистості: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О.Б. Петінова. — Одеса, 2004. — 20 с.
8. Попович М. В. Культура в розмаїтості понять, явищ і схем постоупу // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. - К. : Наук. думка, 2009. - Т. 5. - 477 с.
9. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник / Найда Ю.М., Ткаченко Л.М. Під заг. ред. Даниленко Л.І. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. - 68 с.

ГОДЛЕВСКАЯ АЛЛА ИВАНОВНА, ШКЛЯР ЛЮДМИЛА СЕРГЕЕВНА.

Теоретические аспекты проблемы социально-бытовой культуры детей с инвалидностью в условиях инклюзивного образования

В статье охарактеризовано теоретические аспекты проблемы социально-бытовой культуры детей с инвалидностью в условиях инклюзивного образования. Рассмотрено содержательную составную понятий «инвалидность», «дети с инвалидностью». Определено сущность понятия «инклюзия», проведен анализ проблемы инклюзивного образования, а также – уровня включения детей с инвалидностью в образовательную среду. Обосновано значение заведения инклюзивного образования как интегрирующего пространства формирования социально-бытовой культуры детей с инвалидностью. Обозначены правила и нормы социальной культуры в обществе, приметы бытовой культуры и ее проявления в окружающей среде; определено понятие «социально-бытовая культура».

Ключевые слова: присутствие, участие, инклюзия, ограниченные возможности, человек с инвалидностью, культура, быт, ценности, социальная культура, бытовая культура, социально-бытовая культура.

GODLEVSKA ALLA, SHKLYARLYUDMILLA. *Theoretical aspects of social and every day culture of children with limited opportunities in the inclusive education context*

The purpose of this article is to present the theoretical aspects of social and everyday culture of children with disabilities in the inclusive education. It is characterized the meaningful part of the notions: "disability", "children with limited opportunities". The authors define the essence of the concept "inclusion", analyze the problem of inclusive education in Ukraine, as well as, the level of inclusion of children with disabilities in the educational environment. In addition, the article presents the importance of the establishments of inclusive education as the integrating space for forming the social and everyday culture of children with disabilities. The concept of "social culture", its rules and norms in the society, the peculiarities of the everyday culture and its manifestations in the environment are also well-studied.

Keywords: presence, participation, inclusion, limited opportunities, person with disabilities, culture, way of life, values, social culture, consumer culture, social consumer culture.

УДК 37.091.12:36-051

Капська А. Й.

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

В статті обґрунтовується взаємозв'язок соціальної педагогіки та соціальної роботи; розкриваються точки перетину в практичній сфері, а також вплив соціальної роботи на особливості вибору механізмів соціальної педагогіки. Водночас науковці наголошують на тому, що роль педагогіки в соціальній роботі диктує можливість використання сукупності педагогічних технологій. Окрім того, визначено складові педагогічних елементів у структурі діяльності соціального працівника. Особливості соціальної роботи диктують необхідність зв'язку з виховними принципами (гуманізації, взаємодії, самовдосконалення, самовиховання). Охарактеризовано функції соціальної роботи з педагогічним змістом: соціально-педагогічна, попереджувально-профілактична, діагностична, комунікативна, морально-гуманістична. Визначено професійні ролі соціального працівника, які відображають педагогічний потенціал – педагог, коректор, оцінювач, організатор.

Ключові слова: педагогічна компетентність, професійна компетентність, функції соціального педагога, професійні ролі, соціальний працівник, професійна діяльність.

Сьогодні, як ніколи раніше, науковцями і практиками визнано, що педагогічний компонент є невід'ємною складовою професійної діяльності